

# Muhlis Türkmen'in Ardından...

## Saygılarla

Doğan Tekeli

Hayranlıkla sayıp sevdiğimiz, örnek aldığımız büyük sanatçılar, yazarlar, hocalarımız, sevgili arkadaşlarımız; doğanın en şaşmaz kuralına uyarak, birer birer aramızdan ayrılıyorlar. Biz, geride kalanlar ise; şaşkınlık, hüznün, acı hatta “şimdi onlarsız bir dünya, artık daha anlamsız...” gibi duyguları yaşıyoruz.

İster istemez Bedri Rahmi'nin; “Kara Çizgi” başlıklı bir yazısını hatırlıyorum: Reis, o yazısında, yaşlandıkça yaşayan dostlarının azaldığını, ölenlerin ise çoğalarak gittikçe uzayan bir kara çizgi oluşturduklarını anlatıyordu. Sevgili Muhlis Türkmen'in aramızdan ayrılışı; yazık ki, benim için de artık iyiden iyiye uzayan, o kara çizgiye, eklemlenmiş oldu.

Muhlis Türkmen'i GSA Mimarlık Bölümü'nde, genç bir asistan iken, herhalde en az 60 yıl önce, Mimarlar Odası toplantılarında tanımış olmalıyım. 1956 yılında, Akademi'de asistanlık yapmam söz konusu olduğunda; O'nunla beraber, Ayhan Aytöre, Ferzan Baydar ve Muammer Onat'ın, adıma bir asistanlık dilekçesi hazırladıklarını iyi hatırlıyorum. O bakımdan o yıl, yakın arkadaş değilsek de herhalde iyi tanışıyor olmalıydık diye düşünüyorum.

Muhlis Türkmen'i; insan ve dost, değerli bir hoca ve nihayet mimar olarak anmak ve elimden geldiği kadar anlatmak istiyorum.

O'nun ne kadar uysal, güler yüzlü, hoşgörülü bir insan ve vefalı bir dost olduğuna, eminim tüm yakınları tanıktır. Muhlis Türkmen, giyimi, kuşamı, incelikli nezaketi ile kuşkusuz “Zarif bir insan”, “gerçek bir İstanbul Beyefendisi” tanımlamalarını hak ediyordu. İleri yaşlarında bile aydınlık yüzü, pırıl pırıl gözleri zekâsını ve bu zekâdan kaynaklanan ince bir mizah duygusunu yansıtıyordu.

Meslektaşlarına olduğu kadar, öğrencilerine de daima saygılı davranmış ve onlardan da içtenlikli bir saygı görmüştür.

Bayram, yılbaşı gibi vesilelerle, dostlarına gönderdiği kutlama mesajları; vefasını gösterdiği gibi, mutlaka büyük bir ustalıkla çizdiği serbest el eskizleriyle değerlendirilmiş ve o güzel el yazısı ile, yazılmış olurdu. Ben bunları, nasıl saklayıp biriktirmedigime bugün ne kadar hayıflanıyorsam, kendisine gelen tüm mimar kartlarını toplayıp, biriktiren Sevgili Doğan Hasol'a da o kadar gıpta ediyorum.

Doğan Hasol, Yapı Dergisi'nin bu yılki Ocak ayında yayımlanan 398 no'lu sayısında, Muhlis Türkmen'in anısına yazdığı yazıda şöyle diyordu: “Özenle sakladığım o kartlara zaman zaman keyifle bakarım. Geçen gün kartlardan biri dikkatimi çekti. Behruz Çinici'nin gönderdiği ikiye katlanmış bir yılbaşı kartı. Kartın dış kapağında Mimar Muhlis Türkmen'in nefis bir güvercin deseni ile 1985 tarihi var. İçeride, Çinici'nin el yazısıyla kutlama mesajı; arka kapakta da Muhlis Türkmen'in bir fotoğrafı ile birlikte, basılı kısa bir açıklama... Şöyle: “Desen: Prof. Mimar S. Muhlis Türkmen. Muhlis Türkmen, gerek tasarım ve uygulama, gerekse mimarlık teorisi ve eğitimi alanındaki çalışmaları ile Çağdaş Türk Mimarlığı'nın varlığını ülke içinde ve dışında temsil etmiş bir Üstadımızdır. Mimarlığı yanında Sanatçı kişiliğiyle de ünlüdür. O bir çizgi ve desen virtüözüdür.” Alttaki imza üç harften oluşuyor. V.B.Ç., yani Veli Behruz Çinici. Kıssadan hisse: Mimar yalnızca iyiyi bilen değil, takdir etmeyi de bilen insandır.”

Muhlis Türkmen'in hocalığını, ikimiz de GSA'da Arif Hikmet Holtay'ın asistanı olduğumuz 1956-57 yıllarında, tashihlerini izleyerek yakından tanımış oldum. Arif Hikmet Bey'in yöntemi ile, bina bilgisi öğretmek için yaptırılan ve sadece plan düzleminde kalan tasarımları sabırla, nezaketle inceliyor, öğrencilere arkadaş gibi davranıyordu. Benim Akademi'deki fahri asistanlık görevime son verildikten sonra, yıllarca büromuza katılan akademi mezunlarından Muhlis Türkmen'in, Akademi'de belki de en sevilen hoca olduğunu duyuyordum. Akademi'de atölye hocalarını öğrencilerin seçmesi gibi bir yöntem uygulandığını, Muhlis Bey'in atölyesine katılmak için geniş bir istek olduğunu öğreniyordum. Yetiştirdiği yüzlerce, belki binlerce genç mimar arasında, ondan sevgi ve saygı ile söz etmeyen kimse olduğunu sanmıyorum.

1960'lı yıllarda, Türkiye'de, mimarlık çevrelerinde, büyük tartışmalara neden olan, özel mimarlık yüksek okulları açılmıştı. Bunların öğretim üyeleri, devlet üniversitelerinin mimarlık hocalarından ve deneyimli serbest mimarlardan oluşuyordu. GSA'nın saygın hocası Muhlis Türkmen de Asım Mutlu ve Ahsen Yapaner ile birlikte İzmir Balçova'da açılan bir özel mimarlık yüksek okulunda GSA'daki asıl görevlerine ek olarak proje atölyeleri yürütüyorlardı. Milli Eğitim Bakanlığı, bu okulların, diploma jürilerinde devlet okulları hocalarının bulunmasını şart koşmuştu. Buna göre MSÜ'den Prof. Mehmet Ali Handan ile, İTÜ'den ben, İzmir'deki özel okulun diploma jürisine tayin edilmiştik. İkimiz, Mimar Sinan'ın üç hocasının yönettikleri projeleri görecektik, değerlendirecektik. Bu görev, bana Muhlis Türkmen'in hocalığını 10 yıl sonra bir kez daha görme fırsatını vermişti. O çalışmadan bende kalan izlenim, Türkmen'in grubundan gelen projelerin, daha kıdemli iki meslektaşının yönettiği projelere göre, daha çok işlenmiş ve biçimsel olarak zengin projeler olduğu şeklinde idi.

Muhlis Türkmen'in; 1955 – 1985 yılları arasında hocalığının yanında, yoğun ve başarılı bir mesleki yaşamı olduğu görülüyor. Yaşatı hocalara göre çok daha fazla sayıda proje yarışmasına katıldığı, birincilikleri dâhil çeşitli ödüller kazandığı yıllardır bunlar. Vefatı üzerine, mimarlık dergilerinde yayımlanan yazılarda, kaç proje yarışmasına katıldığı, kaç derece kazandığı hakkında net bir bilgiye rastlamadım. Mimarlar Odası'nın 2004 yılında yayımladığı “Yarışmalar Dizini 1930 – 2004” adlı bir kitap, yer yer tespit ettiğim eksikleri, yanlışları olsa da, Türkiye'de o yetmiş beş yılda açılan proje yarışmaları hakkında başvurulabilecek belki de tek kaynak. Kitapta yapılan bir inceleme, Türkmen'in 1952-88 yılları arasında dokuz birincilik, beş ikincilik ve üçüncülük, sekiz mansiyon olmak üzere toplam yirmi iki yarışmada başarılı sonuçlar aldığını gösteriyor. Bu sayının, çağdaşı öğretim üyelerinin ulaşamadığı bir sayı olduğunu düşünüyorum. Bu ise; bana göre Türkmen'in, hocalığı yanında meslekte iddia taşıyan bir mimar olduğunun kanıtıdır.

Muhlis Türkmen, bu yarışmalara, 1955'de 1.lik kazandığı bir banka şubesi yarışması dışında, 2 ile 6 kişilik ekiplerle katılmış. Bu ekiplerde bazen değişen, bazen aynı kalan 20 ayrı meslektaş olmakla beraber, yaşatı sayılabilecek Orhan Şahinler ve Hamdi Şensoy ile birlikte katıldığı yarışmalar, sayıca öne çıkıyor. Bu ekibin, 1961 ve 1964 yılları arasındaki üç yılda süreklilik göstererek toplam dokuz yarışmada iki birincilik, dört derece ve üç mansiyon kazanarak büyük bir başarıya imza attığı görülüyor. Birlikte birincilik ödülü kazandıkları Bursa kapalı spor salonu yarışma projesini Hamdi Şensoy'un kitabında görebildim. Şensoy, yapının kendi kontrolleri dışında ve kazanan projeye göre inşa edilmemiş olduğu için bozulduğunu söyleyerek, uygulanmış yapıya ait fotoğrafları özellikle yayınlamamış. Bu nedenle olsa gerek Bursa kapalı spor salonu, Muhlis Türkmen'in yapıları arasında da yer almıyor.

Türkmen'in, belirli bir ekip yerine, değişik ekiplerle çalışma nedeninin, asıl uğraşının hocalık olmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Yarışmalar gündeme gelince; ya kendisi, durumu müsait olan arkadaşları ile bir ekip oluşturmuş, ya da ekipler, yapacağı değerli katkı nedeniyle onu davet etmiş olmalılar.

Muhlis Türkmen'e meslektaşları tarafından ne büyük saygı ve güven duyulduğunu gösteren bir kanıtı, burada hatırlatmak isterim. 60'lı yıllarda, Mimarlar Odası'nın çabaları sonucu, Türkiye'de açılacak mimari proje yarışmalarında jürilerin 2/3'nün Mimarlar Odası'nın her yıl düzenleyeceği 40 kişilik bir liste içinden seçileceği gibi bir kural yürürlüğe girmişti. Mimar Odası, her yıl bu 40 kişilik listeyi, tüm üyelerinin katıldığı bir anket sonucu belirliyordu. Ben de bu listelerde yer aldığım için Muhlis Türkmen'in yıllarca, bu listenin başında en çok oy olan mimar olarak yer aldığını, listelerin dergisinde yayımlandığını iyi hatırlıyorum.

Ortakları olsa bile, Muhlis Türkmen ile adeta özdeşleşmiş yapılar var. 1958 Brüksel Fuarı'ndaki Türk pavyonu, TC Lizbon Büyükelçilik binası, İzmir-Konak'ta Ege Üniversitesi, Atatürk Kültür Merkezi-Resim Heykel Müzesi ve İzmir Agamemnon Kaplıca Tesisleri, bu yapılarındandır. Bu sonuncu yapının, yedi yıl uygulama projeleri üzerinde çalışıldıktan sonra işveren İzmir Valiliği tarafından yaptırılan birtakım değişikliklerle farklı mimarlarca tamamlandığını o yarışmadaki ortağı Mete Ünal'dan öğrendim. Dolayısıyla, yazık ki, bu büyük tesisin de uygulanmış hali, Muhlis Türkmen'in eseri olarak yayımlanamıyor.

Yarışmalara Muhlis Türkmen ile birlikte katıldığını bildiğim Ali Muslubaş ile Mete Ünal'a, Muhlis Bey'in ekip içindeki tutumunu sordum. Her ikisi de hocalarının, yönlendirici, ufuk açıcı katkılarını belirttiler. Ayrıca gerektiğinde uzlaşmacı ve farklı düşüncelere değer veren bir yaklaşımı olduğunu söylediler. Bu niteliklerin bir ekiple çalışan her mimar için gerekli olduğunu düşünürüm.

Bana göre Muhlis Türkmen'in bıraktığı uygulanmış yapıları, O'nun çalışmalarını ve değerli niteliklerini göstermeye yeterli sayıda değildir. Uygulanmamış ya da uygulamada O'nun olmaktan çıkarılmış yapıları olmakla birlikte, asıl uğraşının hocalık olması, belki de daha çok eser bırakmasına mani olmuştu. Ama elbette bir mimarın değeri eserlerinin sayısı ile ölçülemez. Edebiyat için söylenen, mimarlık için de doğrudur: "Eğer maksud-eserse mısra-ı berceste kâfidir." Muhlis Türkmen çok değerli bir mimar, özverili bir hoca olarak Cumhuriyet dönemi mimarlığımızdaki yerini almıştır●